

Burgerpanel Project STRONG

28 maart 2012

Utrecht, Agentschap Ministerie van EL&I

Verslag: Irma Lit

Gespreksleider: Kees Le Blansch

Aanwezigen

Kees Le Blansch (bureau KLB) heeft namens het ministerie van Infrastructuur en Milieu 30 mensen uitgenodigd. De opkomst viel tegen door ondermeer verkeerschaos op enkele snelwegen naar Utrecht en problemen op het spoor. Het burgerpanel vormt een brede afspiegeling van de Nederlandse bevolking, hoewel de verdeling tussen de verschillende achtergronden van de beoogde panelleden nu minder evenredig is (bijvoorbeeld wat leeftijd en opleiding betreft; de man/vrouw-verdeling is wel evenredig). Gelukkig komen de verschillende panelleden wel uit verschillende regio's waardoor we wel naar de ervaringen van de mensen in de verschillende regio's kunnen vragen.

Het Centrum Publieksparticipatie is een onderdeel van het ministerie van Infrastructuur en Milieu en adviseert de projectorganisatie die aan de Structuurvisie Ondergrond werkt over het betrekken van het publiek bij de totstandkoming van deze structuurvisie. Namens het Centrum Publieksparticipatie zijn aanwezig Nadine Biesma en Brenda Vervoorn, beiden zijn adviseur.

Agentschap NL zorgt ervoor dat overheidsbeleid snel, goed en effectief wordt gerealiseerd door heldere aanspreekpunten, dienstverlening, advies en ondersteuning. Vanuit het Agentschap NL is aanwezig Petra Bakker; zij zit in de projectorganisatie voor deze structuurvisie. Namens het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) neemt Dré van den Elzen deel en vanuit het ministerie van Infrastructuur en Milieu (I&M) -zijn aanwezig Tanno Verburg, hij is de projectleider, en Mirjam Post. Zij is de communicatie- en participatiemanager voor dit project. Janneke Vink is vanuit de dienst Communicatie van het ministerie van I&M bij deze bijeenkomst aanwezig.

Verslag

Van deze bijeenkomst met het burgerpanel wordt een verslag geschreven dat na instemming van de aanwezigen zal worden gepubliceerd op de website van het ministeries van I&M en EL&I.

Kees Le Blansch vraagt of de aanwezigen ermee instemmen dat er enkele foto's gemaakt worden van deze bijeenkomst. De panelleden vinden dit goed.

Start van het burgerpanel

Kees Le Blansch opent de bijeenkomst om 18.15 uur en heet de aanwezigen hartelijk welkom bij het burgerpanel Structuurvisie Ondergrond. Het doel van deze avond is om nader met elkaar kennis te maken, te ontdekken wat de panelleden weten over de ondergrond en te ontdekken wat zij nog willen weten. Aan het burgerpanel wordt gevraagd welke informatie nodig is om tot een goede structuurvisie te komen.

Projectleider Tanno Verburg licht toe waarom een structuurvisie wordt gemaakt en waar hij over zal gaan. Vervolgens gaat hij in op de rol van het burgerpanel. De structuurvisie wordt gemaakt omdat het steeds drukker in de ondergrond wordt door winning van aardwarmte, drinkwater delfstoffen en opslag van bijvoorbeeld gas. Diverse bouwactiviteiten zoals bouw van parkeergarages en tunnels nemen ruimte in de ondergrond in. Deze structuurvisie wordt gemaakt om economische activiteiten te ontwikkelen in ons kleine land en om de ruimte onder ons land duurzaam en efficiënt in te richten. Het is een initiatief van de ministeries van Infrastructuur en Milieu (I&M) en Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. Zij werken nauw samen met lokale overheden en andere betrokkenen.

In de structuurvisie zal een overzicht worden gegeven van mogelijke gebieden voor bijvoorbeeld aardwarmtewinning en gasopslag. Deze inventarisatie is noodzakelijk om ondernemers, gemeenten, provincies en Rijk houvast te bieden bij ontwikkeling van nieuwe ideeën.

Doel burgerpanel

Dit burgerpanel is samengesteld om de meedenkkraft van burgers te benutten bij de totstandkoming van de Structuurvisie Ondergrond. Het doel hiervan is om:

- de kwaliteit van de Structuurvisie Ondergrond te verbeteren en
- te toetsen of er begrip is voor deze structuurvisie en of de tussenproducten uiteindelijk kunnen leiden tot een maatschappelijk gedragen (voorkeurs)beslissing over het gebruik van de ondergrond.

De adviezen van het burgerpanel zullen worden besproken met de bestuurders van rijk, provincies (IPO), gemeenten (VNG) en waterschappen (UvW) in de stuurgroep: de adviezen worden per thema geanalyseerd en afgewogen. Het burgerpanel ontvangt een terugkoppeling over welke input overgenomen kan worden, inclusief de onderbouwing daarvan.

Hierna volgen nog twee bijeenkomsten met het burgerpanel op 30 mei en 19 september 2012. Zo kan het ministerie het burgerpanel meenemen in het besluitvormingsproces en de tussenproducten met hen bespreken. Op 30 mei zal het burgerpanel de probleemanalyse en de varianten gepresenteerd krijgen. Het burgerpanel kan dan feedback geven aan het ministerie over de probleemanalyse en de varianten. In september zullen de varianten opgeschreven zijn en kan het burgerpanel aangeven welke voorwaarden en voorkeuren zij heeft voor de verschillende varianten. Kees Le Blansch begeleidt de panelbijeenkomsten procesmatig.

Wat weten we van de ondergrond?

De aanwezigen stellen zich aan elkaar voor, vertellen wat zij weten over de ondergrond, waar zij vandaan komen en wat hun motieven zijn om hieraan deel te nemen. Alle deelnemers hebben wel ideeën bij wat zich in de ondergrond afspeelt; de ene ondergrondse activiteit is bekender dan de andere. Voor een deel heeft men hier kennis van gekregen middels de media, of omdat het activiteiten betreft die vlak in de buurt van de woningen van de panelleden plaatsvinden. De toekomst van de (klein) kinderen wordt

ook als belangrijke reden genoemd. De panelleden willen graag meer van weten over de ondergrond.

Op de vloer ligt een kaart van Nederland met daarop gekleurde vlakken. De gespreksleider vraagt aan de deelnemers of ze kunnen aangeven wat er in de gekleurde gebieden gebeurt. Genoemd wordt gaswinning, magnesiumwinning, zoutwinning en opslag.

De gespreksleider laat vervolgens de legenda zien, waaruit blijkt dat er sprake is van CO₂ opslag, gasopslag, olieopslag in de diepe ondergrond en waar aardwarmte, zout en schaliegas wordt gewonnen. De panelleden zijn verbaasd dat er zoveel verschillende activiteiten in de ondergrond kunnen plaatsvinden. Daarnaast hebben zij twijfel over wat er nog meer gaat gebeuren omdat Nederland een klein land is. Het valt de panelleden op dat er voornamelijk in Noordoost Nederland grote gebieden geschikt zijn voor opslag van CO₂. Zij vragen of er goed is nagedacht over de consequenties van ondergrondse opslag en winning van delfstoffen uit de bodem.

Zo wordt gevraagd of er onderzoek gedaan wordt naar de technieken en hun gevolgen op langere termijn. De projectleider antwoordt dat alle onderzoeken die er zijn, maximaal benut worden bij het maken van de structuurvisie. Daarbij wordt ook vastgesteld wat ontbreekt, zoals wellicht een lange termijnbeeld van sommige onderwerpen. Dan kan aanvullend onderzoek worden gedaan.

Een panellid merkt op dat gemeenten onvoldoende kennis hebben over dat wat er al in de grond zit. Daardoor stelt het panel de vraag of er bij de opstelling van de structuurvisie voorstellen worden gedaan waar gemeenten de ondergrond kunnen benutten. Hierbij doelt een aantal panelleden voornamelijk op leidingen. Overheden (rijk, provincies en gemeenten) komen elkaar bij deze structuurvisie tegen en moeten er samen uitkomen. De projectleider verwacht niet dat dit snel tot problemen zal leiden, omdat de activiteiten die in de structuurvisie zullen worden opgenomen voornamelijk in dunbevolkte gebieden plaats zullen vinden en in de diepe ondergrond. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor leidingen. Het Rijk gaat over leidingen voor gevaarlijke stoffen. Provincies voeren ruimtelijk beleid, bijv. waar leidingen voor gevaarlijke stoffen door grondwaterbeschermingsgebieden lopen.

Op de vraag naar het opslaan van radioactief afval wordt uitgelegd dat deze discussie zich om deze structuurvisie heen afspeelt. Ondergrondse opslag van radioactief afval in Nederland zal pas over 100 jaar spelen en in deze structuurvisie houdt het Rijk rekening met de toekomstige opslag hiervan. Het panel vindt dat er in deze structuurvisie rekening moet worden gehouden met duurzaamheid op de lange termijn, ook al speelt de opslag van radioactief afval nog niet op korte termijn.

Opslag onder de zeebodem speelt ook een rol, het gaat de vraagstellers voornamelijk om CO₂ opslag. Deze discussie maakt in de komende tijd eveneens deel uit van de ontwikkeling van de structuurvisie.

Vragen en aandachtspunten bij de ondergrondse activiteiten

Het panel gaat in groepjes van 3 deelnemers langs de flip-overs, waarop vijf vormen van ondergrondse activiteiten zijn vermeld. Het gaat om: zoutwinning, CO₂ opslag, drinkwaterwinning, schaliegaswinning, aardwarmtewinning. De panelleden geven aan wat ze belangrijk vinden, wat hun twijfels zijn en wat ze eventueel meer willen weten.

De reacties:

Zoutwinning

- Wat zijn de risico's voor aantasting van de ondergrond?
- Is steenzout onuitputtelijk?
- Wat is de invloed op het milieu?
- Gebruik van zoutkoepels voor dumpen radioactief afval
- Leidt zoutwinning tot vervuiling van de bodem door residuen?
- Is er een alternatief voor zoutwinning uit de bodem, bijvoorbeeld door indamming?
- Bestaat er risico op lekkages langs de behuizing?
- Is zoutwinning ver genoeg ontwikkeld zodat het veilig is?
- Waarom niet zoutwinning uit de diepere lagen voordat er afval in de bovenliggende lagen wordt opgeslagen?
- Wat is de invloed op de stabiliteit van de bodem?
- Wordt het zoete water dat gebruikt wordt voor zoutwinning hergebruikt?

Schaliegaswinning

- Is het niet beter om alternatieven te zoeken (groen)?
- Wat hebben de chemische stoffen voor gevolgen op de korte / lange termijn in de ondergrond, grondwater, als het naar boven komt?
- Wat gebeurt er in de aardlagen door de haarscheurtjes qua verschuiving/aardschok/verzakkingen doordat de stevigheid mogelijk afneemt?
- Wordt er met de winning niet meer energie verbruikt dan er wordt gewonnen?
- Welke chemicaliën worden gebruikt?
- Welke risico's zijn er?
- Wat zijn de effecten op het landschap?

CO₂-opslag

- Is er invloed op de gezondheid?
- Is de opslag echt nodig?
- Hoe veilig is het vervoer? Strenge controles
- Is het beter om CO₂ ondergronds op te slaan onder de zee, of is dit een schijnveiligheid?
- Hoe (prioriteit) wordt hier wereldwijd aan gewerkt (Kyoto)
- Is het op lange termijn veilig om op te slaan?
- Hoeveel flexibiliteit is er in de opslagplekken?
- Techniek om af te vangen is nog in ontwikkeling. Hoe lang eer dat van start gaat, wat gebeurt er in de tussentijd?
- Wat het effect ondergrond van gassen -> gevaar?
- Is het diep genoeg ingekapseld -> negatief voor de bodem?
- Onderzoek naar Indiaans riet als brandstof (CO₂ absorptie)
- Welke problemen ontstaan er door CO₂-opslag?
- Waarom proberen we opslag niet te voorkomen door het omlaag dringen van uitstoot en wereldwijd meer groenvoorzieningen?

- Wat als opslag opeens in één keer naar buiten komt door aardbeving, inslag van een meteoriet?
- Hoeveel CO₂ moet worden opgeslagen?
- Zijn de lagen om de opslag heen op lange termijn stabiel, zie kolenopslag, wat gebeurt hiermee?
- Komt het CO₂ via haarscheurtjes in de grondlagen (functievermenging)?
- Opslaan is een verschuiving van het probleem
- Als de CO₂-bel ineens vrijkomt gaat de pH omlaag en gaat maritiem leven dood

Drinkwaterwinning

- Waarom geen uniforme waterkwaliteit ≠ kwaliteit, ≠ mineralen, smaak?
- Capaciteit op langere termijn (tekort?)
- Gevolgen van ondergrondse opslag en winning op waterkwaliteit en waterpeil (bodem)
- Gevolgen van verzilting als gevolg van drinkwaterwinning / grondwaterontwikkeling
- Activiteiten in de omgeving die de drinkwaterkwaliteit bedreigen? Is dat gecontroleerd?
- Gevaar voor bacteriologische/chemische verontreiniging (terroristische aanslag?) Is dat gecontroleerd?
- Waarom niet meer wingebieden? Als andere opties duurder of moeilijker zijn?
- Is waterwinning misschien gevaarlijk (op bepaalde locaties)?
- Wat is de oorzaak dat er niet meer plekken zijn voor drinkwaterwinning?
- Waarom zijn er “waarschuwborden” bij drinkwaterwinningen?

Aardwarmtewinning

- Wat is de invloed op langere termijn van warmteverlies (door inpompen van koud water) op de kerntemperatuur van de aarde (macro)
- Veiligheid van de installaties en controle / inspectie hierop (handhaving)
- Effecten van een aardbeving
- Wie is bevoegd om te installeren? Heeft de installateur voldoende kennis en deskundigheid?”
- Zijn voorbeelden uit het buitenland aanwezig?
- Hoe groot is het energiegebruik ten opzichte van de winning?
- Als het opgepompte water vrij komt bij een calamiteit is het dan vrij van schadelijke stoffen?
- Is aardwarmte overal toepasbaar (winbaar)?
- Als er steeds dieper moet worden geboord, wordt de terugverdien optie ook steeds langer en heeft het dan nog zin?
- Wat gebeurt er op de lange termijn bij onvoldoende toestroom van warm water? (micro)

Algemeen

- Wat gebeurt er als in de toekomst het personen/goederenvervoer ondergronds zal plaatsvinden?

Slot van de bijeenkomst en vooruitblik

De gespreksleider bedankt de panelleden voor hun inbreng. De gemaakte opmerkingen zullen worden betrokken bij de opstelling van de structuurvisie en de opzet van de volgende burgerpanels. Vooral kunnen de genoemde vragen de volgende bijeenkomst als kritische toetssteen dienen bij de informatie die dan gepresenteerd wordt; weten de beleidsmakers inderdaad genoeg om in de ogen van dit panel verantwoord besluiten te kunnen gaan nemen?

Tijdens de volgende bijeenkomst op 30 mei a.s. zal het panel veel inhoudelijke kennis aangereikt krijgen en dan kan het panel ook haar inhoudelijke vragen aan experts stellen. De projectgroep zal dan de eerste stap (probleem- en variantenanalyses) hebben afgerond.

De panelleden willen ter voorbereiding van de volgende bijeenkomst een samenvatting van de beleidsstukken ontvangen.

De panelleden stellen het op prijs als de volgende bijeenkomst deskundigen aanwezig zullen zijn om antwoorden te geven op vragen die gaandeweg het proces bij de panelleden ontstaan.

De laatste bijeenkomst zal plaatsvinden op 19 september.

Uit de reacties van het burgerpanel blijkt dat men het plezierig heeft gevonden om al aan het begin van het proces hun mening te mogen geven en de gelegenheid te krijgen om mee te denken. Zij bevelen de beleidsmakers aan om meer van deze bijeenkomsten voor burgers te organiseren, bij verschillende maatschappelijke onderwerpen. Op gemeenteniveau gebeurt dit al.

Opgemerkt wordt dat de panelleden door elkaar gestimuleerd worden meningen te geven over bepaalde zaken waar burgers in het dagelijks leven niet zo mee bezig zijn. Het geeft hen veel inzicht in wat er om hen heen gebeurt, het zijn leerzame onderwerpen en zijn diepgaander dan men dacht. Bovenal vonden de panelleden het een leuke avond.

De gespreksleider rond de bijeenkomst om 21.00 uur af.